

7. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва: Смысл, 1999. 487 с.
8. Сагатовский В. Н. Что такое гуманитарное развитие общества? *Социально-гуманитарные знания*. 2002. № 3. С. 65–83.

УДК: 37.D35.6: 37.D13.42:001.891

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Чорна Г. В., аспірант

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

asik.yaganova@ukr.net

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національні цінності». Окреслено проблемні аспекти виховання та захисту національних цінностей. Акцентується увага на створенні національних цінностей, на основі яких у подальшому формуються почуття до рідного краю, повага до держави, визначеність національної приналежності самодостатньої особистості як громадянина Української держави.

Ключові слова: цінності, національні цінності, національні інтереси, український народ, національне виховання.

ПРОБЛЕМА ВОСПИТАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Чёрная А. В.

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

asik.yaganova@ukr.net

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению сущности понятия «национальные ценности». Определены проблемные аспекты воспитания и защиты национальных ценностей. Акцентируется внимание на создании национальных ценностей, на основе которых в дальнейшем формируются чувства к родному краю, уважение к государству, определенность национальной принадлежности самодостаточной личности как гражданина Украинского государства.

Ключевые слова: ценности, национальные ценности, национальные интересы, украинский народ, национальное воспитание.

THE PROBLEM OF EDUCATION OF NATIONAL VALUES IN SOCIAL- PEDAGOGICAL RESEARCHES

Chorna H. V.,

*Zaporizhzhya National University,
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

asik.yaganova@ukr.net

The author of this article reveals the essence of the concept “national values” in order to give suggestions concerning problems solutions such as educating and protecting national values. This topic is really actual, as it is proved by current development of the Ukrainian state, which is characterised by society aspirations to join the process of European integration. Given this, Ukrainians face with new challenges, which determine a change in value dominant and make the problem of educating national self-assertion among youth actual, what, eventually, allows for the development of self-sufficient personality and citizen of the state. The main purpose of the article is to describe the role of the concept “national values” in educating national self-assertion of personality in terms of modern living conditions. In the course of the study, it has been found out that the first mentions of this category can be noticed

during Socrates philosophical period, in his and his followers' studies, Plato and Aristotle. The significant contribution to the study of this problem was made by I. Kant. Subsequently, this problem was reflected in the paper works by A. Schopenhauer, F. Nietzsche, and also in the theories by Charles Morris, M. Rokeach, V. Frankl etc. As a result of analysis current situation in investigating this issue, it has been discovered that solution of the problem of educating national values is realized through educating patriotism. This article suggests tasks, which are required to be accomplished in terms of national and patriotic education. They are such as the formation of the real patriot of the Ukrainian state, development of national self-awareness, heightening the feeling of love to Motherland, teaching respectful attitude to historical memorials, folk customs and traditions, and encouragement to aspiration of strengthening the honour and dignity of their state. It has been revealed the formation of person's national values is directly related to issues of formation of national awareness, which is seen as the complex system of social, economic, political, moral, ethical, philosophical, religious views, norms of behaviour, customs and traditions, values orientations and ideals, all of which open up peculiarities of livelihood of nations and ethnos. For the purpose of solving the problem of educating national values, the author suggests to compose educational plans on the basis of national self-assertion, what allows for person's natural need in freedom and right to free choice, as the condition of their self-development, activity, amateur performance and creative self-realisation of each citizen of Ukraine, forming the youth who are able to create and improve European values, facilitate consolidation of Ukrainian nation for the further prosperity of the state. According to this, it is necessary to provide appropriate conditions in the educational process of national values and, as a result, of national self-assertion. These conditions should provide the significance of the corresponding social development situation and set the leading activity and the direction of its activity for the person. If the leading motive and purpose exalt a person, not just reflects, and unites their life with other people's lives, such life motives can really create an internal psychological orientation of human existence, which makes the sense of life.

Key words: values, national values, national interests, Ukrainian people, national educating.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

На сучасному етапі розвитку Української держави актуальним є прагнення суспільства долучитися до процесу європейської інтеграції, це питання широко обговорюється в педагогічному дискурсі. Так, перед українцями виникають нові виклики, що визначають зміну ціннісної домінанти та актуалізують проблему виховання національного самоствердження та передбачають розвиток самодостатньої особистості громадянина своєї держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор.

Окремі аспекти проблеми досліджували вчені з різних галузей знань, зокрема: до питання національних цінностей зверталися ідеологи, провідники ідеї державності (В. Винниченко, М. Грушевський, В. Липинський та ін.); теоретичне розроблення означеного феномена в контексті проблеми ментальності українців, становлення і розвитку української національної ідеї та природи нації відображено у працях М. Бердяєва, Ю. Бромлея, І. Огієнка, Ю. Римаренка, А. Свідзинського та ін.; у галузі психології питання цінностей досліджували Б. Ананьєв, Л. Божович, А. Здравомислов, Г. Костюк, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.; проблему цінностей представлено у психолого-педагогічних дослідженнях таких вітчизняних науковців, як І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневецький, І. Лебідь та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Беручи до уваги сучасні зміни й запити Української держави, процеси євроінтеграції та потребу у збереженні національної ідентичності українського народу з огляду на умови поліетнічного суспільства, актуалізуються проблеми формування системи загальнолюдських і національних цінностей у процесі виховання національного самоствердження особистості з можливостями її поповнення у процесі інтеріоризації національних цінностей в українському суспільстві. Отже, основна мета статті – розглянути проблеми формування національних цінностей у соціально-педагогічних дослідженнях, визначити напрями формування поняття «національні цінності» у вихованні національного самоствердження особистості відповідно до умов сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Розуміння сутності поняття «національні цінності» базується на основних теоріях цінностей. Перші згадки цієї категорії можна відстежити ще за часів філософського періоду в дослідженнях Сократа та його послідовників Платона й Аристотеля. Значний внесок у дослідження зазначеної проблеми здійснив І. Кант. Саме він уперше впровадив поняття «цінності». До широкого обігу ця категорія увійшла завдяки науковцю Р. Лотце. У подальшому означена проблема знайшла своє відображення у працях А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, а також у теоріях Ч. Морріса, М. Рокіча, В. Франкла та ін.

Проблема цінностей привертала увагу значної кількості дослідників, що зумовило появу різноманітних трактувань цього феномена. Зокрема Б. Ананьев розглядає цінності й ціннісні утворення як первинні властивості особистості, які є основою мотивів поведінки та формування характеру і спрямованості. С. Рубінштейн визначає поняття динамічної тенденції особистості як прояв направленості й ціннісних орієнтацій. На думку Л. Божович, цінності є, власне, моральними цінностями у структурі мотиваційної сфери.

Проведений нами аналіз соціально-педагогічних досліджень кінця ХІХ ст. – початку ХХ ст. показав, що поняття «цінність» використовується дослідниками в декількох значеннях, як-от:

- мета людської діяльності й учинків;
- як оцінка, що характеризує значущість змісту певного об'єкта, явища, людської діяльності, вчинків або життя взагалі;
- як певний значеннєвий зміст і значущість;
- як ідеальний зміст будь-чого;
- як ідеал;
- як результат людської діяльності, вагомий для неї та оточуючих;
- як нормативність (у цьому випадку під нормативністю йдеться про уявлення людини й суспільства про цілі й ціннісні орієнтації, регламентацію діяльності й поведінки суб'єкта, виходячи з інтересів як самого індивіда, так і суспільства, і так само вироблені суспільством, поколіннями стандарти суспільного розвитку й людського життя);
- як регулятор людської поведінки, що стимулює її на певні вчинки;
- як істина, що виступає правильним і адекватним відображенням предметів і явищ навколишньої дійсності суб'єктом, що їх пізнає;
- як тимчасова характеристика процесу й результату осмислення й усвідомлення суб'єктом власного життя, своїх цілей та інтересів. При цьому суб'єкт одночасно оцінює результати власної пізнавальної діяльності, розглядає підсумки осмислення й усвідомлення, класифікуючи їх поняттями «добро» і «зло», «добре» і «погане» [3; 4; 10].

Зі співвідношення особистості і світу, відтворюючи значущість чогось для особистості, виникають, за твердженням Т. Титаренка, ціннісні орієнтації як одне із центральних особистісних утворень, що відображає усвідомлене ставлення особистості до соціальної дійсності й визначає мотивацію її поведінки та діяльності [12].

Ціннісні орієнтації є основою національного самовизначення особистості, а отже, і національного самоствердження людини. Ціннісні орієнтації є одним із найважливіших утворень у структурі національної самосвідомості. На думку М. Боришевського, ціннісні орієнтації виступають як актуальні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності й до самого себе як до соціального індивіда [9].

З часом розуміння цієї проблематики дещо змінилося. Як стверджує академік І. Бех, у психології особистості побутує поняття «особистісні цінності», що відображає факт залучення суб'єкта до соціальних зв'язків та стосунків і тлумачить людину як соціокультурну реальність. Отже, науковець визначає особистісні цінності як такі, що пов'язані із засвоєнням конкретним індивідом суспільних цінностей, тобто закріплена значущість для людини особистісного смислу певних об'єктів, подій та явищ [1, с. 10]. На думку І. Беха, суспільні цінності стають суб'єктивними надбаннями особистості. Суспільні цінності інтеріоризуються в особистісні у складному процесі оволодіння знаннями й насичення їх відповідними емоціями та переживаннями.

Зважаючи, що кожна нація робить свій внесок у розкриття людського ідеалу і що національне виступає посередником між загальнолюдським та індивідуальним, постає проблема творення національних цінностей.

Даючи визначення поняття «національні цінності», слід зауважити, що оскільки національні цінності пов'язані з існуванням та становленням самої нації, їх варто розглядати як складне утворення, що виявляється у сфері суб'єктно-об'єктних відносин, які відображають позитивну значущість символів, знаків, явищ, міфів, котрі є визнаними певною спільнотою, і які несуть у собі духовно-енергетичний заряд, присутній у психічному світі самих культуроносців, який завдяки емоційному насиченню сприймається ними як їхня власна духовна інтенція.

Національні цінності формуються національною спільнотою, насичуються відповідними національними почуттями, переживаннями, які постають з умов суспільного життя, еволюціонуючи разом із нацією, та реалізуються через кожен окрему особистість. Такі цінності формуються в результаті усвідомлення нацією своїх потреб відповідно до результатів ціннісного ставлення. Зокрема, до національних цінностей належать: українська національна ідея, українська мова, національна самосвідомість, національна гідність і гордість, національний характер, історична пам'ять, державні та національні символи України, Конституція України, національна культура (традиції, звичаї, обряди, мистецтво, побут, національні особистості-символи), релігія, життя і здоров'я громадян української нації, патріотизм та територіальна цілісність, незалежність і соборність Української держави-нації. Національні цінності мають двозначний характер: сприяють функціонуванню національних цінностей та водночас визначають зміст національних цінностей [6, с. 80-85].

Відносно до сучасного етапу розвитку відбувається переосмислення поняття «цінність» та й самі цінності з роками змінюються відповідно також і до ситуації в країні. Щодо сучасного етапу, то у зв'язку з кардинальними змінами, які відбуваються в Україні в цей час, змінюються й пріоритети громадянського суспільства. Конституція України орієнтує все громадянське суспільство на пріоритет інтересів людини й громадянина. Стан України вимагає формування людини й громадянина, інтегрованого в сучасне суспільство й націленого на вдосконалювання цього суспільства.

Зв'язок між суспільством і державою буде дієвим тільки тоді, коли кожний усвідомить, що він може впливати на діяльність держави та суспільства. Людина, яка досягла такого усвідомлення, і є «новим» громадянином. Їх сукупність і становить громадянське суспільство.

Наразі суспільним і моральним механізмом, що характеризує ставлення до своєї нації, є патріотизм. С. Тесленко зауважує, що з-поміж завдань національно-патріотичного виховання суспільства на сучасному етапі слід забезпечити: формування справжнього патріота Української держави, національної самосвідомості, почуття любові до Вітчизни, шанобливе ставлення до історичних пам'яток, народних звичаїв і традицій, прагнення до зміцнення честі і гідності своєї держави [11].

Отже, формування національних цінностей – це виховання системи поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, яка створена впродовж віків українським народом і покликана

формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, що реалізується через комплекс відповідних заходів. Відповіддю на виклики сучасного світу має стати національне виховання підростаючого покоління та студентської молоді, котра формуватиме ядро української інтелігенції на основі національної ідеї [8, с. 31].

На думку М. Й. Боришевського, національна самосвідомість є «усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінка себе як носія національних цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності. Основними складовими національної свідомості виступають:

- сприйняття оточуючого світу та ставлення до нього;
- усвідомлення національно-етнічної належності;
- відношення до історії та культури своєї національно-етнічної спільноти;
- ставлення до представників інших націй і національностей;
- патріотичні почуття та патріотична самосвідомість;
- усвідомлення національно-державної спільноти» [5, с. 41].

Проблеми формування національних цінностей особистості безпосередньо пов'язані з питаннями формування національної свідомості, під якою розуміють сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, у яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів. До національної свідомості належать цінності внутрішньо-національних і міжнаціональних відносин.

Для вирішення проблем виховання національних цінностей слід використовувати педагогічний потенціал. Як зауважує Н. О. Шевченко, значення вітчизняної спадщини щодо національного виховання суспільства, формування в них національних цінностей, розвитку гідності та поваги до культури власного народу важко переоцінити. Погляди видатних діячів минулого створили підстави для розгляду процесу формування національних особливостей людини як детермінованого впливом певного національного середовища, де існуюча система національних традицій, звичаїв, норм та оцінок виступає керуючим елементом мотивації поведінки індивіда, здійснює вплив на його міжособистісні відносини, уподобання, погляди на життєвий устрій. Засвоєні особистістю риси формують її національну визначеність, національну належність. Національна приналежність – це поєднання об'єктивно-соціальної залежності особистості від спільноти і суб'єктивного відношення до неї, що становить соціально-психологічну сполучну ланку для індивіда до умов національного способу життя, культури, традицій, що відображається у внутрішньо-особистісній структурі національних зв'язків, які виражаються не тільки в національній визначеності, а й у національній самосвідомості [13].

У педагогіці О. Вишневським представлена модель цінностей, розглянута ним як своєрідний орієнтир формування національної самосвідомості людини. До національних цінностей культури він відносить такі:

1. Пам'ятки вітчизняної педагогічної культури й народної творчості.
2. Історично сформовані традиції народу у вихованні й навчанні.
3. Класична спадщина видатних національних педагогів.
4. Інноваційний творчий педагогічний досвід, що справляє вплив на вітчизняну й світову практику освіти.
5. Правові й законодавчі акти, документи, що визначили прогресивні реформи в галузі освіти.

б. Педагогічні покликання й таланти, творчий потенціал інноваційної діяльності вчителя, професійно ціннісні якості, притаманні йому [2, с. 44].

На нашу думку, з метою вирішення проблем виховання національних цінностей, запропоновано формувати національні цінності на основі національного самоствердження, що передбачає природну потребу особистості у свободі та праві вільного вибору як умову її саморозвитку, активності, самодіяльності та творчої самореалізації кожного громадянина України, формування молоді, здатної створювати та розвивати європейські цінності, сприяти консолідації української нації задля подальшого процвітання держави.

Щодо зазначеного науковець І. Бех наголошує, що досвід вільного і відповідального вибору є одним із найглибших джерел позитивних особистісних змін. Тільки за допомогою свободи можна підготуватися до свободи, тільки за допомогою співпраці можна підготуватися до співпраці, тільки за допомогою демократії можна підготуватися до демократії [1, с. 32].

Ступінь свободи особистості, її здатність до самовизначення та самоствердження певною мірою залежить від її приналежності, зв'язків та міжособистісних стосунків у національній спільноті. Українська нація самоствердиться за наявності свободи особистості і всього народу, де солідарність і справедливість є визначальними складовими громадянського суспільства.

Особистісна самодостатність свідчить про здатність людини оволодіти певною соціальною ситуацією розвитку. Тому необхідно створювати у виховному процесі національних цінностей та, як наслідок, національного самоствердження відповідні умови, які б забезпечували значущість для особистості відповідної соціальної ситуації розвитку та задавали провідну діяльність і спрямованість її активності. За умови, коли провідний мотив, мета підносить, а не уособлює людину, єднає її життя з життям інших людей, такі життєві мотиви здатні створити внутрішнє психологічне спрямування людського існування, що становить сенс життя [7]. Ми погоджуємося із твердженням І. Беха, що «сенс життя є вершиною, апогеєм майбутнього, який визначає все буття особи і спрямовує її дії та вчинки» [1, с. 638].

Систематичність і цілеспрямованість такої діяльності у виховному процесі передбачає орієнтацію на вищі морально-духовні досягнення суб'єкта, на формування патріотичної особистості. Цей динамічний процес зорієнтований на роботу особистості щодо осмислення співвідношення: особистість, громада, держава, нація, що передбачає знаходження свого місця в житті та усвідомлення своїх прав і обов'язків перед колективом, громадою, державою. Особистість, стверджуючись як громадянин Української держави, іде шляхом усвідомлення цінностей буття через залучення до культурних здобутків української нації як поліетнічної спільноти, де сконцентровані національні ідеї та ідеали як смисли, що виходять за межі буття.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у заданому напрямі.

В умовах нестабільності і загостреної ситуації в країні, а також стрімкого бажання євроінтеграції держави проблема виховання національних цінностей є актуальною на сучасному етапі, як показав аналіз філософської та педагогічної літератури. Вона – багатоаспектна, системна і багаторівнева. Подолання цієї проблеми відбувається, згідно з дослідженням сутності наукових публікацій, розглянутих у статті, у процесі роботи з різними віковими категоріями людей. Національні цінності складають систему всіх цінностей громадян, які і визначають подальший напрям розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.

3. Возняк С. М. Духовні цінності українського народу. Київ - Івано-Франківськ: Плай, 1999. 293 с.
4. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения. *Социологические исследования*. 1991. № 2. С. 17 – 26.
5. Кукушин В. С., Столяренко Л. Д. Этнопедагогика и этнопсихология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 448 с.
6. Лебідь І. В. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи (теоретико-методологічний аспект): дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Центральний ін-т. післядипломної освіти АПН України. Київ, 2002. 222 с.
7. Леонтьев Д. А. Психология смысла. Москва: Смысл, 2002. 484 с.
8. Лутай В. Про стан розробки концептуальних засад філософії освіти в Україні та їх впровадження в педагогічну практику. *Філософія освіти*. 2005. №1. С. 30–37.
9. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості: у 2 т. / за заг. ред.: М. Й. Боришевський. Київ: Дніпро, 2001. Т.2. 308 с.
10. Сурмін Ю. П. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект. *Збірник наукових праць НАДУ*. Київ, 2003. Вип. 1. С. 87–98.
11. Тесленко С. Сутність понятійного апарату національно-патріотичного виховання дітей. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського*. Миколаїв, 2016. № 2 (53), С. 186–190.
12. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: структурно-генетичний підхід: автореф. дис. ... д-ра. психол. наук: 19.99.01 / Ін-т. психол. ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 1994. 48 с.
13. Шевченко Н. О. Формування національних цінностей дітей та молоді в поглядах вітчизняних діячів кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2013. Вип. 31. С. 343-350.

УДК 37.032

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ І ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Чумакова А. А., аспірант

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

annaodag@yandex.ru

У статті проаналізовано методологічні підходи щодо проблеми виховання емоційної культури молодших школярів. У ланках теоретичного дослідження розглянуто основні положення системного, культурологічного і особистісно-орієнтовного підходів, виявлено і сформульовано принципи виховання емоційної культури молодших школярів. Обґрунтовано, що структура емоційної культури молодших школярів містить сукупність компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, оцінно-регулятивного, діяльнісно-поведінкового. Спираючись на теорію і практику виховання емоційної культури молодших школярів, сформульовано принципи, реалізація яких забезпечує ефективність цього процесу.

Ключові слова: емоційна культура, педагогічні дослідження, визначення, особистісно-орієнтовний підхід, молодший школяр, емоції, культура.